

Bolzanova báseň o kněžně Libuši

Své pojetí vlasti a vlastenectví Bernard Bolzano formuloval ve svých slavných exhortách O lásce k vlasti (1810) a O poměru obou národních kmenů v Čechách (1816). V první ještě abstrahuje od etnických a jazykových zřetelů; vlastenectví je tu jen jiný název pro souhrn občanských ctností. Vlastí je podle Bolzana ta země, od níž člověk přijal nejvíce dobrodiní a které může prokázat nejvíce služeb. Skutečný vlastenec se raduje z pokroku své vlasti a snaží se všemožně mu napomáhat. Naopak s bolestí se dívá na její bídu a úpadek. „Jsou-li jeho spoluobčané uráženi, zachází-li se s nimi jako s dobyt看em, zpění se mu krev v žilách ... 'To nestrpím, prokletý zlosyne!' zvolá. 'Chci být tvým žalobcem, ukřivděná nevinność musí být pomstěna!' Tak vzkřikne a stovky se k němu připojí, probuzeny jeho voláním, a porušená spravedlnost v zemi je opět obnovena.“ Bolzanův vlastenec z roku 1810 je radikálně demokratický občan.

V trojici exhort z roku 1816 musil Bolzano již reagovat na sílící české národní hnutí a na rostoucí česko-německý antagonismus. Není bez zajímavosti, že téhož roku vydala vláda z podnětu Bolzanova příznivce a direktora filosofických studií Milo Grüna pověstný dekret o vy-

učování češtiny na gymnasiích. Bolzano neopustil své pojetí vlasti a vlastenectví z roku 1810, ale dále je rozvinul v utopickou koncepci jednotného česko-německého národa v Čechách, jednoho národa o dvou jazykových kmenech. Ve svém volání po jednotě a bratrské spolupráci v zájmu blaha a pokroku společné vlasti se ovšem nemohl vyhnout otázce po příčinách nesvornosti a prohlubujícího se odcizení mezi Čechy a Němci v Čechách. Našel je v „událostech neblahé paměti, které způsobily, že, vedle české řeči panuje v naší zemi ještě řeč německá, jakož i v oněch dodnes trvajících poměrech útisku a výsad, v nichž se nachází jedna část národa vůči druhé.“ Bolzano si byl vědom toho, a otevřeně to vyřkl, že k sloučení obou „kmenů“ nedošlo na základě dobrovolného souhlasu, ale násilím, a že Němci a ti, kdo se k nim počítají, jsou dodnes na úkor Čechů politicky, hospodářsky, sociálně a kulturně zvyšováni a vyvyšováni. Bolzanovo volání po spravedlivé úpravě vzájemného poměru proto nutně vyznělo ve prospěch českého „kmene“. Přestože jeho pojetí národa naprosto nemohlo uspokojit nároky jungmannovské generace, jeho radikální humanismus z něho činil nepřímého spojence ideálních snah českých obrozenců. Tento postoj Bolzano uplatňoval i ve svém vlastním životě. Když mu v roce 1814 vážná nemoc znemožnila na delší dobu přednášet na univerzitě, ucházel se o méně náročné místo rektora arcibiskupského semináře; ve své žádosti napsal, že považuje v uvedené funkci za nezbytnou znalost obou zemských jazyků, že od útlého dětství česky mluví a znalost češtiny může kdykoliv prokázat.

V roce 1848, kdy česko-německý rozkol nabyl definitivní podoby a přispěl k porážce buržoasně demokratického hnutí, zavrhl Bolzano jak český nacionalismus (u svého žáka V.Štulce), tak německý nacionalismus (u svého žáka R. Zimmermanna). Hořce si tehdy postěžoval, že u Zimmermanna už dávno pozoroval nevraživost k Čechům a „znevažování jejich krásného jazyka“.

Bolzano byl a zůstal až do konce života uvědomělým stoupencem českého zemského patriotismu, a to nikoliv v jeho konzervativní stavovské podobě, pro níž představovaly politický národ pouze privilegované stavy, šlechta a hrstka zástupců měst. Bolzanův patriotismus objímal všechny obyvatele země a orientoval se na hluboké hospodářské, sociální a kulturní proměny společnosti; byl programově demokratický, ve své perspektivě dokonce utopicko socialistický. Je třeba zdůraznit, že to byl patriotismus český. Když Bolzano v roce 1810 ve své definici vlastenectví vymezuje vlast hranicemi státu, má na mysli hranice Čech, nikoliv Rakouska.

Kde se vzal u Bolzana, syna italského otce a matky-pražské Němky, tento vřelý český patriotismus, kde je třeba hledat jeho kořeny?

Odpověď na tuto otázku naznačuje latinská báseň

Bernarda Bolzana z roku 1796 *Poetae patriae illacrumanti*
Libussa venit obviam eumque de futuris consolatur. (V LA PNP je uložen její nedatovaný opis z ruky M.J. Fesla a německý překlad R. Zimmermanna z roku 1849.) Báseň nepřekračuje po

28

literární stránce rámec dobových školních cvičení, je však pozoruhodná svým vlasteneckým patosem.

Básník-Bolzano se uchýlil na osamělé místo nedaleko Prahy a z vysokého vrchu obzírá širý kraj s palčivou starostí o osud vlasti (*ac ingens patriae mea pectora cura perurit*). Nakonec usedne znaven pod dubem věštecky rozpínajícím své větve a usne. Ve snu se mu zjeví Libuše. Básník ji zapřísahá : Ó všemocná bohyně (!), chraň svou vlast, své stvoření! (*O Dea magna, quod hoc fandi mihi lata potestat, / magna, juva patriam, fundatria ipsa, Libussa!*) Libuše ho utěšuje, že „Čechie“ přetrvá bez úhony dlouhé roky a bude dále zkvétat (... *stet Cechia longis / annis incolumis, crescatque per aeva / decore / Cechia, quae genuit tali puerum probitate*). Básník však není k utišení a nařiká dál : Klesne, klesne vlast Libušina, bude vyhubena, strašlivý nepřítel vyplení zemi, jejíž majitel padl nepomstěn jeho mečem! (*Patria succumbet, succumbet, grata Libussae, / depopulata jacet, mox horridus advolat hostis / et terras, quarum dudum possessor inultum / caputis ferrum Cocyti viserat undas, / demetit ...*) a básníkovo hořekování vrcholí v symbolické vidině českého lva vlečeného na oprátce a cítícího již, jak se k němu blíží jeho kati (*et longo jugulat corruptum fune leonem; / audim frendentem! tellus concussa sonorem / reddit, et ille novo reclamatur murmur hiatu, / carnificesque sua sentit cervice propinquos*). Libuše však básníka okřikne : Zanech nářků, však lev brzy sám uchvátí, rozzuřen ponižujícím

zacházením, ty, z nichž máš strach, a rozsápané je svrhne do věčných temnot. (Fors hic ipse leo factis iratus iniquis / corripiet, quos tu metuis, tenebrisque remittet / vulneribus laceros aeternis ...). A bude to nakonec Čech, kdo sklídí jako poctivý sekáč úrodu z polí. Když básník procitne, ujišťuje se, že jeho sen nebyl jen poblouzením smyslů, nýbrž projevem úradku bohů - a běží sdělit ho všem občanům.

Bolzano svou báseň napsal koncem svých studií na piaristickém gymnáziu v Praze v Panské ulici. Piaristický řád se u nás stal v protikladu k jezuitům a v boji s nimi výrazným exponentem osvěcenského humanismu, který kladl zvláštní důraz na vyučování jazyků (zejména klasických) a literárního stylu a věnoval velkou péči též studiu vlasteneckých dějin. Stačí jmenovat dva nejvýznamnější představitele pražských piaristů, prvního rektora gymnázia a zakladatele kritického českého dějepisectví Gelasia Dobnera a jeho vicerektora, vlasteneckého biografa a numismatika, Mikuláše Adaukta Voigta. U obou, zejména ovšem u Dobnera, se setkáváme s živým vědomím někdejší slávy a potomního úpadku českého státu a s nelíčeným odporem proti oklešťování jeho práv. Bolzano oba tyto představitele českého zemského patriotismu a osvěcenského historismu na gymnáziu již nezastihl. Setkal se tam však s jejich duchem, především v osobě uctívaného a milovaného učitele Hermenegilda Grossmanna. Jak vzpomíná ve své autobiografii, vybíral Grossmann pro písemné práce svých žáků

náměty, „které dovedly vzbudit a udržet v lidských srdcích hned ten, hned onen ušlechtilý cit“. Je více než pravděpodobné, že také téma básně o Libuši zadal Bolzanovi Grossmann a přispěl tak k jeho vlasteneckému uvědomění.

Bolzanova báseň o Libuši vyrůstá z rozmachu vlasteneckého historismu a z atmosféry jazykových obran (které nebyly ani zdaleka jen jazykové), houfně spisovaných a vydávaných v posledních desetiletích 18. století. Odráží a zároveň živí naději (ovšem klamnou), že následovníci Josefa II., kteří se dali korunovat za české krále (Leopold I. 1791; František I. 1792) ustoupí od koncepce jednotné absolutní monarchie ničící státoprávní svébytnost Království českého.

Ony nejmenované mocnosti, které v poetické nadsázce patnáctiletého studenta český lev srazí do podsvětí, jsou tedy - jiné vysvětlení pro to nemáme - síly či představitelé vídeňského centralismu s jeho fiskálním vysáváním nerakouských zemí, byrokratickým poručníkováním lidu a nihilistickým vztahem k politickým tradicím a kulturním hodnotám jednotlivých národů monarchie.

Jaromír Loužil